constituted a part of the armed struggle of Cossacks and their leaders for the creation of the Ukrainian Cossack-Hetman state during the National Liberation War of 1648-1657. The purpose of such operations was to create an information space favorable for the rebels, to unite the masses of the Cossacks around the Cossack troops and to raise the morale of the troops; to demoralize and disorganize the enemy troops, to neutralize or even win individuals and groups over from the enemy camp. In accordance with the goals set, certain objects that fell under the influence of information and psychological actions performed by Cossack army leaders and, in particular, B. Khmelnytsky, were defined. They were Cossacks and all those who joined the Ukrainian rebellious army, the Ukrainian population (peasants, lower middle class, Orthodox clergy, nobility); registered Cossacks, who were on the Polish king's service, Polish crown army soldiers (infantrymen) and mass mobilization soldiers (noble host); the Polish population living in the Ukrainian lands – the theater of war, the king and military leaders of the Polish army and their allies. The article analyses technologies (content, forms and means of information presentation) used by Cossack leaders for information and psychological impact on great masses of Ukrainian and Polish population, taking into account their national, social, intellectual and ethno-linguistic characteristics. The paper also considers the language means used for emotional coloring of Universals (legal acts) and other documents. The peculiarities of applying methods of psychological pressure on the enemy and his allies are looked at in the paper. These methods comprise conviction, disinformation (provision of distorted, incomplete or deliberately false information), psychological subversion (acts of intimidation) in order to destabilize the situation in the rear (provoking social outbursts against the Polish regime, staging of uprisings) and disorganization of the enemy's army (stirring up perplexity, creating panic, fuelling fear, evoking the feeling of doom, inevitability of reprisals, etc.). Attention is also drawn to B. Khmelnytsky's attempts to prevent excessive cruelty and violence. The forms and channels as well as lexical means through which the impact was exerted are defined.

Key words: B. Khmelnytsky, Cossacks, National Liberation War, information and psychological impact, misrepresentation of information, disorganization, psychological subversion.

УДК 929Тетчер:364(410)"193/200"

А. В. Папазова

К. Д. Андрющенко

ПОГЛЯДИ МАРГАРЕТ ТЕТЧЕР НА ПЕНСІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДЯН

Розглянуто формування та розвиток поглядів Маргарет Тетчер під впливом консервативних ідей, участі в діяльності відділень консервативної партії та положень доповіді економіста У. Беверіджа у період перебування її на посаді парламентського секретаря в Міністерстві у справах пенсій та державного страхування. Простежено зміну поглядів М. Тетчер на пенсійну систему Великобританії: від державної пенсійної системи до системи з часткою приватного пенсійного забезпечення. Зроблено висновок, що Тетчер цікавили не лише фінансові проблеми держав за економічної кризи, а й питання справедливості щодо пенсіонерів і робітників, які працюють.

Ключові слова: *погляди Маргарет Тетчер, пенсійне забезпечення, тетчеризм, консерватизм.*

DOI 10.34079/2226-2830-2019-9-26-38-50

Маргарет Тетчер – одна з найвідоміших політичних діячів ХХ ст. За її прем'єрства Великобританія вийшла з глибокої кризи. Зараз ми спостерігаємо в Україні складну ситуацію. А це означає, що необхідне вивчення різних моделей економічного та соціального розвитку, відновлення і змін. У цьому плані досвід Великобританії викликає значний інтерес. Тетчеризм сприяв економічному зростанню і став частиною сучасної економічної системи цієї країни. Це відбулося значною мірою завдяки реформуванню в галузі соціального розвитку країни, зокрема, пенсійній реформі. Попри віддаленість у часі, проблема пенсійного забезпечення за М. Тетчер і сьогодні викликає науковий інтерес [42]. Для сучасної України реформування пенсійного забезпечення – актуальна та складна проблема. Тому досвід застосування пенсійних перетворень Великобританії стане у пригоді й в нашій державі.

Пенсійне забезпечення у Великобританії часів М. Тетчер вивчало небагато вітчизняних авторів, а дослідження поглядів М. Тетчер на справу забезпечення людей пенсіями по старості було за межами зацікавлень науковців. Найбільшу увагу пенсійним перетворенням приділено в англomовній літературі [32, 34, 35, 43-45], аналіз певної частини якої зроблено в роботі І.І. Явнovoї [28, с. 18-23]. Українська дослідниця В.М. Пунько здійснила систематизацію та узагальнення основних груп джерел у царині соціальної політики М. Тетчер [17]. Проте небагато дослідників вивчали особистість і погляди М. Тетчер [6, 8, 10, 11, 13, 15, 16, 18, 19, 22]. Сучасна російська дослідниця І.І. Явнова присвятила реалізації пенсійних реформ певну частину дисертаційного дослідження [28, с. 106-115]. Є чимало робіт, присвячених соціальним реформам у Великобританії загалом чи частково [2, 3, 20, 21, 25-27], автори яких певним чином торкалися різних аспектів пенсійного забезпечення за М. Тетчер. Є небагато праць щодо тетчеризму [4, 5, 9, 14, 18], неоконсерватизму [12], соціальної держави [1], де побіжно згадуються джерела поглядів М. Тетчер.

Серед історичних документів головне місце займають книги Маргарет Тетчер, що дозволяють простежити формування та еволюцію її поглядів на пенсійне забезпечення громадян. В «Автобіографії» вона розповідала, зокрема, про свої думки про пенсійне забезпечення громадян та свою роботу у Міністерстві у справах пенсій та державного страхування у 1961-1964 рр. [23, с. 67-69]. Ще одна книга, написана М. Тетчер, присвячена мистецтву управління державою, містить думки про європейську економічну та соціальну модель, де автор висловлює думки з приводу європейської пенсійної кризи та способів її подолання, наводячи приклад пенсійних реформ Великобританії 1980-х рр. [24, с. 363-365]. Численні виступи та інтерв'ю М. Тетчер містять висловлювання щодо перебігу та результатів пенсійних реформ, сутності пенсій [7, 36-41]. Доповідь У. Беверіджа допомагає зрозуміти джерела поглядів М. Тетчер на пенсії та соціальне страхування [29]. Стануть у пригоді й документи консервативної партії, які були створені після обрання М. Тетчер її лідером [30, 31] та рішення урядів Тетчер [33].

Мета статті – розглянути погляди Маргарет Тетчер на пенсійне забезпечення громадян.

Погляди людини формуються з дитинства. В результаті впливу родини, оточення, навчання. Погляди Маргарет Тетчер (дівоче прізвище – Робертс) формувалися під стійким впливом консервативних традицій родини, релігійно-етичних норм методистської церкви, шкільного навчання та суспільного життя рідного міста Грентема. Для родини Робертсів були характерні ощадність, працелюбство, релігійність, невибагливість до умов життя та обмеженість у відпочинку та розвагах. Мати Маргарет – Беатріс Робертс завжди готувала напередодні Різдва 150 пакетів з їжею для бідних родин, постійно допомагала самотнім старим чи хворим. Батько Маргарет, Альфред Робертс, як усі провідні бізнесмени міста, був членом благодійного клубу «Ротарі», постійно збирав кошти для різних благодійних справ. «Я народилася в домі практичному, серйозному і надзвичайно релігійному» [23, с. 17-23].

Окрім освоєння принципів торгівлі, юна Маргарет відкрила для себе, що приватне підприємство може грати в суспільстві важливу роль. Її батько володів також поштовою концесією в Грентемі, забезпечуючи жителям містечка банківські послуги, а саме виплату пенсій, що йому давало хороший додатковий дохід. Ось чому через його крамницю проходила чи не половина жителів містечка [22].

Саме батько зіграв велику роль у формуванні поглядів Маргарет, який прищеплював донці прагнення до знань, читання, бути обізнаною в міжнародних та суспільних справах, відповідальності за своє життя. Він був членом ради місцевого управління, головою міського комітету з фінансів, пізніше альдерменом й у 1945-1946 роках – мером Грентема. Тому його донька багато знала про міське життя і брала активну участь суспільних заходах в місті, у тому числі у передвиборчих кампаніях консервативної партії [23, с. 25-26]. Навіть у часи економічної кризи, міська громада була єдиною. Люди допомагали тим, хто у біді, тому М. Тетчер вважала, що виросла без почуття розділення і конфлікту між класами [23, с. 28].

Доволі рано у М. Тетчер сформувалися політичні погляди, хоч пройшло багато часу, перш ніж вона усвідомила на якому філософському підґрунті вони базуються: «за природою і вихованням я завжди була ревним консерватором» [23, с. 30].

Вже під час початку навчання в Оксфорді (1943 рік), Маргарет Робертс вступила в Асоціацію консервативної партії Оксфордського університету, придбала друзів та однодумців в політиці й брала участь у дебатах. Саме тоді Тетчер ознайомилася з передвиборчим маніфестом партії, зокрема, щодо пропозицій по допомозі державного соціального страхування, зробленими соціальним реформатором-лібералом лордом Беверіджем [23, с. 39-40].

Ще у 1942 році економіст Уільям Беверідж опублікував доповідь («Соціальне страхування й інші види соціального обслуговування») [29], де визначив головні чинники, що є великим злом для суспільства: хвороби, убогість, нездорові умови життя, нещасття, лінь. Він ратував за створення системи соціального забезпечення, що фінансується шляхом введення спеціального податку, так, щоб ця система захищала як активне населення, так і пенсіонерів з безробітними від народження до смерті [22]. Ідеї Беверіджа виявилися дуже близькими до вихованої у таких само цінностях Маргарет Робертс.

В Грентемі М. Робертс брала участь у мітингах – одним з ораторів, які представляли кандидата від консерваторів. Вона запам'ятала питання, задане на одному з таких мітингів літнім чоловіком, яке серйозно вплинуло на її погляди щодо добробуту і яке вона розглядала як зародок майбутніх проблем для держави в царині соціальної політики:

«Просто тому, що я скопив трохи грошей, держава не буде мені допомагати. Якби я все витратив, вони б допомогли» [23, с. 39-40].

Швидко пройшовши шлях від члена провінційних відділень консервативної партії до члена парламенту Великої Британії, М. Тетчер навчилася переконливо виступати з певними пропозиціями суспільству і державі. А коли у жовтні 1961 року вона отримала пропозицію від прем'єр-міністра Гарольда Макміллана працювати на посаді парламентського секретаря в Міністерстві у справах пенсій та державного страхування [23, с. 67] її погляди, накопичені знання та уміння стали визначати стиль роботи і той обсяг обов'язків, які їй доводилося виконувати.

Першою справою, яку вона для себе визначила на новій посаді – це перерахувати доповідь У. Беверіджа, в якій, на її думку зрозуміло викладалася філософія післявоєнної системи пенсій та пільг. Вона запевняла, що була вже доволі добре знайома з його головними аспектами і сильно їх підтримувала. Тетчер добре розуміла сутність концепції усеосяжної системи державного страхування, яка повинна була компенсувати втрату здатності заробляти гроші внаслідок безробіття, хвороби чи виходу на пенсію за віком. Це належало здійснювати шляхом єдиної системи допомоги на рівні прожиткового мінімуму і фінансувати коштом індивідуальних внесків за єдиною ставкою. Паралельною була система державної усеосяжної допомоги, що фінансувалася із загальних податків, щоб допомогти тим, хто не міг претендувати на допомогу державного соціального страхування або тим, хто не могли здійснювати внески, або тому, що їх страхова сума вичерпалася. Державна усеосяжна допомога розглядалася як перехідна система, чия сфера діяльності зменшувалася пропорційно зростанню пенсій та особистих накопичень. Тетчер дійшла висновку й про негативні наслідки від соціального забезпечення і втрати приватної ініціативи. Вона визнала, що у доповіді У. Беверіджа звучали нотки, що пізніше були названі «тетчерівськими», тобто зазначила вплив ідей Беверіджа на формування її поглядів щодо пенсій і соціального страхування [23, с. 67].

Через чотири місяці після приходу до міністерства їй було запропоновано виступити в парламенті з роз'ясненням, чому консерватори не підвищують пенсії. Уперше їй належало звернутися до парламенту у своїй новій якості члена уряду. За 44 хвилини вона зробила екскурс на шістнадцять років назад, привела статистичні дані за 1946 рік, змалювала відмінності в положенні британських і скандинавських пенсіонерів станом на 1953 рік, зіставила розміри британських і західнонімецьких пенсій в 1959 році, порівняла прожитковий мінімум сім'ї, що палить і не палить, в 1951 р. Ніхто не міг перевершити її в знанні деталей справи або підготуватися краще за неї. Навіть міністр у справах пенсій «тіньового кабінету» Річард Кроссмен, який мав найгостріший інтелект серед лейбористів [10].

Робота Маргарет Тетчер в Міністерстві у справах пенсій та державного страхування розвинула її погляди, бо доводилося постійно розглядати наслідки та знаходити засоби подолання тих труднощів, що випливали між теорією Беверіджа і тим, як система та суспільні очікування працювали на ділі. Так виникла ідея «диференційованих пенсій» міністра Міністерства у справах пенсій та державного страхування Джона Бойда-Капентера, де відповідно до виплати більших внесків гарантувалася вища пенсія і забезпечувалася можливість особистих виробничих (недержавних) пенсійних схем. Ще одним постійним джерелом труднощів для М. Тетчер було «правило заробітку», на яке в міністерстві тоді так і не знайшли остаточної (резонної) відповіді. Відповідно до цього правила, пенсіонери, які працюють за певного рівня доходів втрачали частково або

повністю свої пенсійні виплати. Тетчер переживала також через вплив цього фактору на життя вдів пенсіонерів [23, с. 68].

Велику роль у формуванні поглядів Тетчер зіграло її прагнення знайти першопричини тих чи інших подій та ситуацій. Річ у тому, що у міністерстві вона займалася також розглядом та прийняттям рішень у проблемах конкретних людей (піднімалися у листах). Саме це та життєвий досвід, накопичений ще в дитинстві допомогли їй виробити погляд на проблему правила заробітку вдів-матерів. Тетчер дійшла висновку, що якщо жінка, втративши чоловіка та залишившись з дітьми, котрих треба утримувати, вирішить працювати, щоб мати більше грошей, вона не повинна при цьому втрачати пенсію [23, с. 68-69]. Правда реалізувати це саме тоді не вдалося.

16 липня 1962 року Тетчер звітувала у парламенті про роботу міністерства. В її виступі прозвучали головні положення про чинні пенсії, а також важливі думки про сутність пенсії. Тетчер сказала про те, що, з одного боку, для отримання правильної пенсії необхідно зробити в неї свій внесок. З іншого боку можна не брати в голову чи зробили ви внесок чи ні, ви отримаєте її у будь-якому разі. Тетчер вважала це досить суперечливим. Вона також заявила: «...пенсії виплачуються усім людям, які внесли свій вклад, незалежно від їх заощаджень, і тому несправедливо говорити, що це грабує бідних» [36]. Мабуть, малася на увазі пенсія по старості, а не за відпрацьовані внески, коли Тетчер говорила про отримання пенсії будь у якому разі. Головна думка, яка прозвучала у цих словах М. Тетчер – людина повинна отримати у старості таку пенсію, яку вона заробила своєю працею, своїми внесками, незалежно від заощаджень, які вона зробила окремо.

Коли у 1974-1975 роках Тетчер вела кампанію за обрання її лідером консервативної партії, у міру того як її акції підвищувалися, посилювалася критика на її адресу. Так, великий шум викликала її порада літнім людям, що збираються вийти на пенсію, купувати продукти про запас, ті, що добре зберігаються, бо це захистить їх від інфляції й послужить надбавкою до пенсії. Вона і сама, признавалася Тетчер, тримає у себе запас їстівного, білизни й інших речей на чорний день і точно перераховувала чого і скільки. Критики голосно звинувачували її в скнарості. Вона заперечувала їх шумні звинувачення [10].

Як лідер консерваторів М. Тетчер тепер мала перший голос у визначенні політики партії, зокрема, й щодо пенсійного забезпечення громадян. Тепер вона могла реалізовувати свої погляди на пенсійну політику. У документі консервативної партії «Правильний Підхід (Консервативна офіційна урядова заява)» від 4 жовтня 1976 року визначені такі основні положення про пенсії: про право членів пенсійних схем брати участь в управлінні своїми схемами, про скасування «правила заробітку» («неправильно відмовляти тих літніх чоловіків і жінок, які хочуть працювати»), про податкові пільги, які надають засоби для виведення більше мільйона бідних (включаючи багато пенсіонерів) з їх залежності від додаткових пільг [30].

Серед передвиборчих обіцянок консервативної партії звучало чимало положень про пенсійне забезпечення. Так у маніфесті консервативної партії від 11 квітня 1979 року йшлося про намір скасувати «правило заробітку», що «різдвяний бонус», який останній консервативний уряд почав у 1972 році, буде продовжений, що буде звільнено від податків пенсії вдів військових і забезпечено пенсією вдів «інших категорій» до 1950 року, які не отримують її нині [31].

В парламентському звіті з економіки від 12 червня 1979 року новий уряд М. Тетчер озвучив рішення щодо пенсій громадянам про збільшення стандартної ставки пенсії через старість. Це означало, що пенсіонери соціального забезпечення будуть повністю захищені

від зростання цін. Відповідно до правил пенсії будуть підвищуватися на основі зміни цін або доходів, залежно від того, що більше. Уряд вирішив, що в майбутньому вимога про підвищення пенсій згідно із законом повинна ґрунтуватися на коливаннях цін. Це буде мінімальною вимогою і повністю захищатиме вартість цих пенсій від зростання цін у будь-який час, включаючи ті, які виникають в результаті непрямих податкових змін. Пропонувалося негайно виконати передвиборну обіцянку вдовам військових – повністю звільнити їх пенсії від податків [33].

Виступаючи у парламенті 16 січня 1979 року Маргарет Тетчер заявила про найкращий спосіб допомоги «низькооплачуваним, пенсіонерам, хворим і тим, хто не в змозі допомогти собі, – це мати сильну і ефективну політику протидії інфляції. У такій політиці надмірної заробітної плати населенню не місце. Громадська думка повинна відкидати тих, хто їх висуває» [37].

Маргарет Тетчер мала намір сприяти розвитку системи додаткових пенсій і накопичень засобів в особливих фондах. У ідеальному світі не повинно було б бути «суспільства загального благоденствування», а також «громадських» пенсій. Там мали б бути тільки відповідальні громадяни, які підписали усі папери на усі необхідні страховки і які жертвують частину своїх коштів на добродійність [22].

На конференції консервативної партії 10 жовтня 1980 року Тетчер підтвердила думку про боротьбу з інфляцією: «Інфляція знищує нації і суспільства так само вірно, як і вторгнення армій. Інфляція є батьком безробіття. Це невидимий грабіжник...» [39]. 16 січня 1983 року у телевізійному інтерв'ю прем'єр-міністр наголосила на тому, що у нас величезні відмінності між тими, хто має індексні пенсії, і тими, хто цього не робить. Єдиний спосіб прирівняти їх – не мати ніякої інфляції [41]. На конференції консервативної партії 12 жовтня 1984 року Тетчер заявила, що завдяки боротьбі з інфляцією уряд зберіг довіру дев'яти мільйонів пенсіонерів, а стримуючи інфляцію захистив їх заощадження [40].

Таким чином, уряд консерваторів скасував формальний зв'язок між пенсіями й заробітною платою і встановив його між базовою державною пенсією і роздрібними цінами. Таке рішення було продиктоване, зокрема, економічною кризою у Великобританії 1980 р. Уряд М. Тетчер уперше провів в життя програму приватних або накопичувальних пенсій. Кожен британець отримав можливість вкладати до пенсійного фонду частину своїх доходів до вирахування податків [20, с. 55].

Реформи, проведені у галузі пенсійного забезпечення за урядів М. Тетчер, дозволили їй хоча б частково втілити свої погляди у життя. Про результати цих перетворень вона неодноразово висловлювалась у своїх виступах. 22 листопада 1990 року у промові в парламенті Тетчер стверджувала, що середній пенсіонер тепер має удвічі більше засобів для своїх дітей. Незвичайна трансформація приватного сектора створила багатство для поліпшення соціальних послуг і підвищення пенсій – це дозволяє пенсіонерам залишати удвічі більше своїм дітям, чим десять років тому [38].

Погляди М. Тетчер на пенсійне забезпечення громадян були частиною політичних, ідеологічних і морально-етичних установок, які вона прагнула провести й втілювала у життя, що отримали назву «тетчеризм». Для нього були характерні: вільне підприємництво, приватна ініціатива, прямий матеріальний зиск для покращання свого життя і родини. Тетчеризм відкидав рівність як щось нездійсненне: можливості нічого не варті, якщо за ними не стоїть право виділятися з поміж усіх. Держава не повинна домінувати над людиною, підміняти особисту відповідальність людини [4, с. 7-8].

Як говорила М. Тетчер: «Коли держава стає занадто сильною, люди відчують, що вони розраховують на усе менше і менше. Держава виснажує суспільство, не лише його багатство, але й ініціативу, енергію, прагнення до вдосконалення й інновацій, а також до збереження того, що є кращим» [39].

Частиною тетчеризму також були консервативні цінності, ті чесноти, які були виховані в самій М. Тетчер – представниці середнього класу провінційного англійського суспільства: повага до закону і порядку, справедливість, релігійність, традиційні родинні цінності, ощадність, працьовитість, чесність, акуратність, благодійність, взаємодопомога, відповідальність за власне життя, підприємливість, обмежені розваги, які підготовлені власноруч.

Вона говорила в одній зі своїх видатних промов, що гідні люди хочуть виконувати правильну роботу, щоб їх не стримували та не залякували, щоб праця приносила гроші. Ці люди вважають, що чесність слід поважати, а не висміювати. Вони бачать злочинність і насильство як загрозу не лише суспільству, але і їх власному впорядкованому способу життя. Вони хочуть, щоб їм було дозволено виховувати своїх дітей в цих переконаннях, не побоюючись, що їх зусилля щодня зводиться нанівець в ім'я прогресу або свободи слова [39].

Всі ці цінності Маргарет Тетчер втілювала у життя не лише на багатьох посадах, на яких вона працювала в житті, а й у численних розмовах з людьми (інтерв'ю, виступах), писемній творчості – своїх книгах. Її ідеї, таким чином, будуть продовжувати жити та впливати на світогляд людей. «Коли занадто багато прав в уряді і занадто мало в особистості – це неправильно. Скоріше це питання навіть не ідеологічне, а релігійне. Бо десять знаменитих біблійних заповідей звернені до кожної конкретної людини!» [7].

У 2002 році вийшла з друку праця М. Тетчер, присвячена мистецтву управління державою, де авторка звернула увагу на європейську пенсійну кризу. Не змінюючи своїм переконанням, вона стверджувала, що європейська модель ставить захищеність над усе й у своєму прагненні зменшити ризик неминучого, пригнічує підприємливість. Саме у цьому головна причина європейської пенсійної кризи [24, с. 363-364].

Тетчер стверджувала, що уряди європейських країн прекрасно знали ще кілька років тому, що не можуть дозволити собі таких щедрих жестів на адресу пенсіонерів. Вона наводить приклад реформ 1980-х років Великобританії, де ще у 1980 році перестали пов'язувати розмір пенсії з розміром доходу (вона індексувалася залежно від зростання цін), в 1986 році скоротили бюджетне фінансування державної пенсійної системи, прив'язаної до отримуваних громадянами доходів, і стали заохочувати перехід на приватні системи пенсійного забезпечення. В результаті майбутні зобов'язання держави були понижені до прийнятного рівня. Великобританія інвестувала до пенсійних фондів більше, ніж усі європейські країни разом узяті. Усього лише три країни, а саме Сполучені Штати, Великобританія і Японія, володіють трьома чвертями світових активів пенсійних фондів [24, с. 364-365].

Однак Тетчер цікавили не лише фінансові проблеми держав за пенсійної кризи, а й питання невдоволення пенсіонерів і робітників, які працюють. Питання справедливості стосовно покоління працівників, яке змушене буде звалити на себе додатковий тягар забезпечення іншого покоління, тому воно зробить все, аби уникнути цього [24, с. 365].

Таким чином, джерелами поглядів Маргарет Тетчер на пенсійне забезпечення громадян є: традиції її родини, методистська церква, навчання у класичній англійській школі та суспільне життя в рідному місті. Формування поглядів Тетчер на пенсійне

забезпечення громадян відбувалося під впливом консервативних ідей її батька, участі в діяльності відділень консервативної партії під час навчання в Оксфордському університеті та положень доповіді економіста У. Беверіджа. Розвиток поглядів Маргарет Тетчер значно прискорився за її роботи в Міністерстві пенсій та державного страхування, коли вона почала офіційно висувати пропозиції з покращення пенсійного забезпечення. Але лише на посаді прем'єр-міністра вона певним чином реалізувала свої ідеї.

На початку політичної кар'єри М. Тетчер погоджувалася з положеннями доповіді У. Беверіджа про створення системи соціального забезпечення, що фінансується коштом введення спеціального податку, так, щоб ця система захищала як активне населення, так і пенсіонерів з безробітними. Під час роботи в Міністерстві у справах пенсій та державного страхування їй доводилося постійно розглядати наслідки та знаходити засоби подолання тих труднощів, що випливали між теорією Беверіджа і тим, як пенсійна система та суспільні очікування працювали на ділі. Особливо обговорювалися питання про «диференційовані пенсії», «правило заробітку», правила заробітку вдів-матерів.

На посадах лідера консервативної партії та прем'єр-міністра М. Тетчер втілювала в життя у документах та в реформах право членів пенсійних схем брати участь в управлінні своїми схемами, скасування «правила заробітку», звільнення від податків пенсій вдів військових, збільшення стандартної ставки пенсії по старості на основі зміни цін або доходів, перехід на приватні системи пенсійного забезпечення тощо.

Таким чином, уявлення М. Тетчер про пенсійне забезпечення громадян змінювалось протягом її політичної кар'єри, залежало від системи поглядів на життя людини загалом, суспільно-політичної та економічної ситуації в країні. Тетчер цікавили не лише фінансові проблеми держав за економічної кризи, а й питання справедливості щодо пенсіонерів і робітників, які працюють.

Найбільш перспективними темами для подальшої розробки в рамках зазначеної проблеми є вивчення впливу поглядів однопартійців та членів уряду М. Тетчер та інші джерела впливу на її погляди щодо пенсійного забезпечення. Важливо розглянути самооцінку діяльності прем'єр-міністра у часи прем'єрства та у після прем'єрський період активної діяльності. Це певним чином допоможе з'ясувати причини втрати посади прем'єр-міністра та проблем у внутрішній політиці Маргарет Тетчер.

Список використаної літератури

1. Алпатова Г.М. У истоков социального государства: У. Беверидж / Г. М Алпатова // Вестник Пермского университета. Серия: История. – 2009. – № 1. – С. 92-97 ; Alpatova G.M. U istokov sotsialnogo gosudarstva: U. Beveridzh / G. M Alpatova // Vestnik Permskogo universiteta. Seriya: Istoriya. – 2009. – № 1. – S. 92-97.
2. Бунькова Л. А. Опыт социального реформирования консервативных правительств Маргарет Тэтчер и Джона Мейджора в Великобритании / Л. А. Бунькова // Вестник Нижневартковского государственного университета. – 2008. – № 3. – С. 46-54 ; Bunkova L. A. Opyt sotsialnogo reformirovaniya konservativnykh pravitelstv Margaret Tetcher i Dzhona Meydzhora v Velikobritanii / L. A. Bunkova // Vestnik Nizhnevartovskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2008. – № 3. – S. 46-54.
3. Вишневська О. А. Пенсійна реформа: зарубіжний досвід для України / О. А. Вишневська // Аспекти публічного управління. – 2016. – № 8. – С. 42-48 ; Vyshnevskaya O. A. Pensiina reforma: zarubizhnyi dosvid dlia Ukrainy / O. A. Vyshnevskaya // Aspekty publichnogo upravlinnia. – 2016. – № 8. – S. 42-48.

4. Замятин Л. М. Горби и Мэгги : Записки посла о двух известных политиках – М. Горбачеве и М. Тэтчер / Л. М. Замятин. – Б. м. ; Б. и., 1995. 182 с. ; Zamyatin L. M. Gorbi i Meggi : Zapiski posla o dvukh izvestnykh politikakh – M. Gorbacheve i M. Tetcher / L.M. Zamyatin. – Б. м. ; Б. и., 1995. 182 s.

5. Замятин Л. М. Тэтчеризм / Л. М. Замятин // Международная жизнь. – 1989. – № 7. – С. 53-63 ; Zamyatin L. M. Tetcherizm / L. M. Zamyatin // Mezhdunarodnaya zhizn. – 1989. – № 7. – С. 53-63.

6. Капитонова Н. К. Маргарет Тэтчер: человек и политик [Электронный ресурс] / Н. К. Капитонова // Новая и новейшая история. – 2007. – № 2. – С. 173-187 ; № 3. – С. 166-203. – Режим доступа : <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/TATCHER/TATCHER.HTM> ; Kapitonova N. K. Margaret Tetcher: chelovek i politik [Elektronnyy resurs] / N. K. Kapitonova // Novaya i noveyshaya istoriya. – 2007. – № 2. – С. 173-187 ; № 3. – С. 166-203. – Rezhim dostupa : <http://vivovoco.ibmh.msk.su/VV/PAPERS/HISTORY/TATCHER/TATCHER.HTM>.

7. Маргарет Тэтчер о самом важном в политике [Электронный ресурс] / инт. вел В. Старков // Аргументы и факты. – 1996. – № 35. – С. 3. – <https://www.ibiblio.org/pub/academic/russian-studies/DailyNews/AiF/030035.pdf> ; Margaret Tetcher o samom vazhnom v politike [Elektronnyy resurs] / int. vel V. Starkov // Argumenty i fakty. – 1996. – № 35. – С. 3. – <https://www.ibiblio.org/pub/academic/russian-studies/DailyNews/AiF/030035.pdf>.

8. Медведев Д. Тэтчер: неизвестная Мэгги [Электронный ресурс] / Д. Медведев. – Москва : Т8, 2016. – 254 с. – Режим доступа : <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/36687?format=read> ; Medvedev D. Tetcher: neizvestnaya Meggi [Elektronnyy resurs] / D. Medvedev. – Moskva : T8, 2016. – 254 s. – Rezhim dostupa : <http://maxima-library.org/component/maxlib/b/36687?format=read> (дата звернення: 09.10.2019)

9. Нечитайло В. В. Тетчеризм як винятковий феномен на тлі повоєнного політичного розвитку Британії / В. В. Нечитайло // Політологічні студії. – 2013. – Вип. 3. – С. 111-119 ; Nechytailo V. V. Tetcheryzm yak vyniatkovyi fenomen na tli povoiennoho politychnoho rozvytku Brytanii / V. V. Nechytailo // Politolohichni studii. – 2013. – Vyp. 3. – С. 111-119.

10. Огден К. Тэтчер. Женщина у власти. Портрет человека и политика [Электронный ресурс] : пер. с англ. / К. Огден. – Москва : Новости, 1992. – 541 с. – Режим доступа : <https://reader.bookmate.com /xBDpXboB> ; Ogden K. Tetcher. Zhenshchina u vlasti. Portret cheloveka i politika [Elektronnyy resurs] : per. s angl. / K. Ogden. – Moskva : Novosti, 1992. – 541 s. – Rezhim dostupa : <https://reader.bookmate.com /xBDpXboB>.

11. Онуфриенко Г. Ф. «Нам нравилось её ненавидеть» (историко-психологический портрет Маргарет Тэтчер) [Электронный ресурс] / Г. Ф. Онуфриенко // Культура в современном мире. – 2013. – № 4. – Режим доступа : http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/articles/2013/04/2013-04_r_kvms14.pdf ; Onufrienko G. F. «Nam nravilos ee nenavidet» (istoriko-psikhologicheskiiy portret Margaret Tetcher) [Elektronnyy resurs] / G. F. Onufrienko // Kultura v sovremennom mire. – 2013. – № 4. – Rezhim dostupa : http://infoculture.rsl.ru/NIKLib/althome/news/KVM_archive/articles/2013/04/2013-04_r_kvms14.pdf.

12. Панченко Ю. В. Історія і практика неоконсерватизму Великої Британії та США часів урядів М. Тетчер та Р. Рейгана : автореф. дис... канд. іст. наук : спец. 07.00.02 / Юлія

Валеріївна Панченко; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2008. – 15 с. ; Panchenko Yu. V. Istoriiia i praktyka neokonservatyizmu Velykoi Brytanii ta SShA chasiv uriadiiv M. Tetcher ta R. Reihana : avtoref. dys... kand. ist. nauk : spets. 07.00.02 / Yuliia Valeriivna Panchenko; Kyivskiy natsionalnyi un-t im. Tarasa Shevchenka. – Kyiv, 2008. – 15 s.

13. Перегудов С. П. Маргарэт Тэтчер / С. П. Перегудов // Вопросы истории. – 1988. – № 10. – С. 60-83 ; Peregudov S. P. Margaret Tetcher / S. P. Peregudov // Voprosy istorii. – 1988. – № 10. – S. 60-83.

14. Перегудов С. П. Тэтчер и тэтчеризм / С. П. Перегудов. – Москва : Наука, 1996. – 298 с. ; Peregudov S. P. Tetcher i tetcherizm / S. P. Peregudov. – Moskva : Nauka, 1996. – 298 s.

15. Перегудов С. П. Самая влиятельная женщина. «Железная леди» Маргарет Тэтчер / С. П. Перегудов, А. А. Терентьев. – Москва : Яуза : Эксмо, 2014. – 384 с. ; Peregudov S. P. Samaya vliyatel'naya zhenshchina. «Zheleznaya ledi» Margaret Tetcher / S. P. Peregudov, A.A. Terentev. – Moskva : Yauza : Eksmo, 2014. – 384 s.

16. Попов В. И. Маргарет Тэтчер: человек и политик :взгляд российского дипломата / В. И. Попов. – 2-е изд., доп. – Москва : Международные отношения, 2000. – 464 с. ; Popov V. I. Margaret Tetcher: chelovek i politik :vzglyad rossiyskogo diplomata / V. I. Popov. – 2-e izd., dop. – Moskva : Mezhdunarodnye otnosheniya, 2000. – 464 s.

17. Пунько В. М. Соціальна політика уряду Маргарет Тетчер: історіографія проблеми / В. М. Пунько // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 2017. – Вип. 24(1). – С. 31-39 ; Punko V. M. Sotsialna polityka uriadu Marharet Tetcher: istoriohrafiiia problemy / V. M. Punko // Naukovyi visnyk Dyplomatychnoi akademii Ukrainy. – 2017. – Vyp. 24(1). – S. 31-39.

18. Рахшмир П. Ю. Маргарет Тэтчер и американский консерватизм / П. Ю. Рахшмир // Вестник Пермского университета. Серия: История. – 2012. – Вып. 2(19). – С. 61-69 ; Rakhshmir P. Yu. Margaret Tetcher i amerikanskiy konservatizm / P. Yu. Rakhshmir // Vestnik Permskogo universiteta. Seriya: Istoriya. – 2012. – Vyp. 2(19). – S. 61-69.

19. Салмин А. М. Политический портрет М. Тэтчер / А. М. Салмин. – Москва : ИНИОН АН СССР. 1982. – 253 с. ; Salmin A. M. Politicheskiy portret M. Tetcher / A.M. Salmin. – Moskva : INION AN SSSR. 1982. – 253 s.

20. Сорокина В. Ф. Социальное обеспечение в Великобритании [Электронный ресурс] / В. Ф. Сорокина // Современная Европа. – 2002. – № 1(9). – С. 53-60. – Режим доступа : <https://elibrary.ru/item.asp?id=12865568> ; Sorokina V. F. Sotsialnoe obespechenie v Velikobritanii [Elektronnyy resurs] / V. F. Sorokina // Sovremennaya Yevropa. – 2002. – № 1(9). – S. 53-60. – Rezhim dostupa : <https://elibrary.ru/item.asp?id=12865568>.

21. Трубайчук А. Ф. Особливості соціально-економічної політики британських консерваторів / А. Ф. Трубайчук, О. С. Черевко // Український історичний журнал. – 1999. – № 2. – С. 125-133 ; № 3. С.88-96 ; Trubaichuk A. F. Osoblyvosti sotsialno-ekonomichnoi polityky brytanskykh konservatoriv / A. F. Trubaichuk, O. S. Cherevko // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1999. – № 2. – S. 125-133 ; № 3. S.88-96.

22. Тьеріо Ж.Л. Маргарет Тэтчер: от бакалейной лавки до палаты лордов [Электронный ресурс] / Ж. Л. Тьеріо. – Москва : Молодая гвардия, 2010. – 520 с. – Режим доступа : <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%A2/tjerio-zhan-lui/margaret-tetcher-ot-bakalejnoy-lavki-do-palati-lordov/1> ; Terio Zh.L. Margaret Tetcher: ot bakaleynoy lavki do palaty lordov [Elektronnyy resurs] / Zh. L. Terio. – Moskva : Molodaya gvardiya, 2010. – 520 s. – Rezhim dostupa : <https://litresp.ru/chitat/ru/%D0%A2/tjerio-zhan-lui/margaret-tetcher-ot-bakalejnoy-lavki-do-palati-lordov/1>.

23. Тэтчер М. Автобиография / М. Тэтчер; пер. с англ. Э. Гохмарка. – Москва : Издательство АСТ, 2014. – 798 с. ; Tetcher M. Avtobiografiya / M. Tetcher; per. s angl. E. Gokhmarka. – Moskva : Izdatelstvo AST, 2014. – 798 s.

24. Тэтчер М. Искусство управления государством. Стратегии для меняющегося мира : пер. с англ. / М. Тэтчер. – Москва : Альпина Пабlishер, 2003. – 504 с. ; Tetcher M. Iskusstvo upravleniya gosudarstvom. Strategii dlya menyayushchegosya mira : per. s angl. / M. Tetcher. – Moskva : Alpina Pablisher, 2003. – 504 s.

25. Удовенко О. Ю. Неоконсерватизм як актуальна проблема на прикладі Великої Британії за часів урядів Маргарет Тетчер / О. Ю. Удовенко // Наука. Релігія. Суспільство. – 2013. – № 1. – С. 62-64 ; Udovenko O. Yu. Neokonservatyizm yak aktualna problema na prykladi Velykoi Brytanii za chasiv uriadiv Marharet Tetcher / O. Yu. Udovenko // Nauka. Relihiia. Suspilstvo. – 2013. – № 1. – S. 62-64.

26. Урбан А. Н. Позиция консервативных правительств Великобритании в отношении социальной политики Европейского Союза: 1979-1997 гг. : дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.03 / Анастасия Николаевна Урбан; Том. гос. ун-т. – Томск, 2008. – 203 с. ; Urban A. N. Pozitsiya konservativnykh pravitelstv Velikobritanii v otnoshenii sotsialnoy politiki Yevropeyskogo Soyuza: 1979-1997 gg. : dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.03 / Anastasiya Nikolaevna Urban; Tom. gos. un-t. – Tomsk, 2008. – 203 s.

27. Федотов А. И. История возникновения пенсионных систем в зарубежных странах [Электронный ресурс] / А. И. Федотов // Труды института системного анализа Российской Академии Наук. – 2006. – Т. 23. – С. 308-316. – Режим доступа : <http://www.isa.ru/proceedings/images/documents/2006-23/308-316.pdf> ; Fedotov A. I. Istoriya vznikhnoeniya pensionnykh sistem v zarubezhnykh stranakh [Elektronnyy resurs] / A.I. Fedotov // Trudy instituta sistemnogo analiza Rossiyskoy Akademii Nauk. – 2006. – T. 23. – S. 308-316. – Rezhim dostupa : <http://www.isa.ru/proceedings/images/documents/2006-23/308-316.pdf> (дата звернення: 09.10.2019).

28. Явнова И. И. Проблемы социального реформирования в политике консервативного правительства М. Тэтчер (1979 – 1990 гг.) [Электронный ресурс] : дис. ... канд. ист. наук : спец. 07.00.03 / Ирина Ивановна Явнова; Башкирский гос. ун-т. – Уфа : 2002. – 169 с. – Режим доступа : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/457/1/urgu0171Ds.pdf> ; Yavnova I. I. Problemy sotsialnogo reformirovaniya v politike konservativnogo pravitelstva M. Tetcher (1979 – 1990 gg.) [Elektronnyy resurs] : dis. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.03 / Irina Ivanovna Yavnova; Bashkirskiy gos. un-t. – Ufa : 2002. – 169 s. – Rezhim dostupa : <http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/457/1/urgu0171Ds.pdf>.

29. Beveridge, Sir William Social insurance and allied services: report [Electronic resource] / Sir William Beveridge // Bulletin of the World Health Organization: the International Journal of Public Health. – 2000. – Vol. 78, № 6. – P. 847-855. – Mode of access : <https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/57560/scan.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

30. Conservative Party. The Right Approach (Conservative policy statement) 1976 [Electronic resource] // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/109439>

31. Conservative Party. Conservative General Election Manifesto 1979 [Electronic resource] // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/110858>.

32. Eichenhofer E. Der Thatcherismus und die Sozialpolitik: Wohlfahrtsstaatlichkeit zu marktwirtschaft Bedingungen / E. Eichenhofer. – Baden-Baden : Nomos, 1999. – 91 p.

33. Hansard Economy: 1979 Budget (Howe 1) [Electronic resource] // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/109497>.
34. Minns R. Pension funds and British capitalism: The ownership and control of shareholdings [Electronic resource] / R. Minns. – London, Angleterre : W. Heinemann, 1980. – Mode of access : <https://www.bookdepository.com/es/Pension-Funds-British-Capitalism-Richard-Minns/9780435845100?ref=grid-view&qid=1566513484929&sr=1-5>.
35. Stapleton J. Updated: How the Thatcher governments changed occupational pensions in the 1980 s. [Electronic resource] / J. Stapleton // Personal pensions. – 2015. – 08 April. – Mode of access : <https://www.professionalpensions.com /feature/2261768/-thatchers-governments-changed-pensions>.
36. Thatcher M. HC PQ [Pensions and National Insurance] 1962 Jul 16 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/101154>.
37. Thatcher M. HC S [Industrial Situation]. 1979 Jan 16 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/103924>.
38. Thatcher M. HC S: [Confidence in Her Majesty's Government]. 1990 Nov 22 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/108256>
39. Thatcher M. Speech to Conservative Party Conference ('the lady's not for turning') ["The Reason Why"]. 1980 Oct 10 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/104431>.
40. Thatcher M. Speech to Conservative Party Conference. 1984 Oct 12 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/105763>
41. Thatcher M. TV Interview for London Weekend Television. Weekend World ("Victorian Values"). 1983 Jan 16 [Electronic resource] / M. Thatcher // Margaret Thatcher Foundation. – Mode of access : <https://www.margaretthatcher.org/document/105087>.
42. The Thatcher pension reforms and their consequences [Electronic resource] // UK Research and Innovation. – Mode of access : <https://gtr.ukri.org/projects?ref=AH/L004739/1>.
43. Toulson N. Personal pensions. : The Choice is Yours / N. Toulson. – London : Kogan Page Ltd? 1987. – 1112 p.
44. Waite B. Workers as owners: The ideology and practice of personal pensions / B. Waite // Economy and society. – 1992. – Vol. 21, № 1. – P. 27-44.
45. Whitehouse E. Pension Reform in Britain [Electronic resource] / E. Whitehouse. – World Bank : Asia Economics. June 1998. – Mode of access : https://mpra.ub.uni-muenchen.de/14175/1/MPRA_paper_14175.pdf.

Стаття надійшла до редакції 29.09.2019 р.

A. Papazova

K. Andriushchenko

MARGARET THATCHER'S STANCE ON STATE PENSION

The author establishes the formation and development of Margaret Thatcher's views on state pension provision. Family traditions, classical English schooling and public life are stated to have been the dawn of her judgements. Father's conservative ideas, participation in the activities of the Conservative Party's branches during her studies at Oxford University, and the

provisions of a report by economist W. Beveridge significantly shaped Thatcher's views on state pension. Thatcher's outlook picked up momentum while working at the Ministry of Pensions and State Insurance as she began formally putting forward pension improvement proposals. It was not till she became a prime minister that she implemented her ideas in a certain way.

At the outset of her political career, M. Thatcher agreed with the provisions of W. Beveridge's report on the creation of a social security system financed by the introduction of a special tax, so that this system would protect both the active population and pensioners. While working at the Ministry of Pensions and State Insurance, she had to constantly consider the consequences and find ways to overcome the difficulties that emerged between Beveridge theory and how the pension system and public expectations worked de facto. Special consideration was granted to "differentiated pensions", the "rule of earnings", the rules of earnings of widowed mothers.

As Conservative Party leader and Prime Minister, M. Thatcher embodied in the documents and reforms the right of pension scheme members to participate in the administration of their schemes, the abolition of the "rule of earnings", the exemption from pension taxes of widows of the military men, the increase of the standard rate of old age pension based on price or income changes, transition to private pension systems, etc.

Thus, Thatcher's perceptions of state pension varied throughout her political career and depended on the belief system and worldview in general as well as on the socio-political and economic situation in the country. Aside from financial problems of state during the downturn, Thatcher also engaged with the issue of justice for pensioners and working people.

Key words: Margaret Thatcher views, retirement security, Thatcherism, conservatism.

УДК 930.1:37(560)“1839/1937”

А. В. Папазова
А. В. Пандазі

ВИВЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТИ ТА НАУКИ В ТУРЕЧЧИНІ (1839 – 1937 РОКИ) РАДЯНСЬКИМИ ДОСЛІДНИКАМИ

Зроблено спробу проаналізувати тематику праць щодо вивчення розвитку освіти й науки в Османській імперії, а, згодом, у Турецькій республіці (1839 – 1937 роки) радянськими дослідниками. Представлені окремі думки та висновки науковців щодо певних питань розвитку освіти та науки. Передусім, науковці цікавилися політикою урядів Туреччини в галузі освіти, освітніми реформами в Османській імперії. Праць, присвячених вивченню науки в Османській імперії та Турецькій республіці (1839 – 1937 роки) мало. Дослідники звертали увагу на реформи в науці 20 – 30-х років ХХ ст., досягнення окремих наук, праці науковців.

Ключові слова: історіографічний аналіз, освіта, наука, Османська імперія, республіка Туреччина.

DOI 10.34079/2226-2830-2019-9-26-50-58